

СЕМІОТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ СОФІЗМІВ

Софізм визначається в логіці як умовивід, побудований з порушенням логічних правил, але, оскільки помилку не відразу можна знайти, на перший погляд такий умовивід, й в першу чергу – силогізм, здається правильним.

Софізм, як прийомом інтелектуального шахрайства, має різні підстави: логічні помилки, граматичні (семіотичні) прийоми, психологічні фактори. Й хоча на практиці всі три види – логічні, граматичні (семіотичні) та психологічні підстави софізмів тісно пов'язані один з одним, мета даної роботи – висвітлити саме семіотичні прийоми, які дозволяють вводити співрозмовників або читачів в оману.

На відміну від софізмів з логічним підґрунтям – граматичні підстави софізмів не є однозначно забороненими прийомами, бо побудова умовиводу з порушенням логічних правил безумовно не припустима, а застосування ряду семіотичних прийомів, які не порушують літературні правила, виступає прийнятною можливістю.

Семіотичним підґрунтям софізмів виступає 1) метафоричність мови, застосування омонімії, використання полісемії слів, амфіболій та ін. При цьому порушується однозначність тексту, відбувається змішування значень понять.

Наприклад: «Хворому потрібні ліки для того, щоб одужати. Ліки для хворого є добро. Добро завжди корисно. Добра бажано мати більше, бо чим більше добра, тим, безумовно, краще. Отже: ліків треба вживати завжди й якнайбільше».

Або інший приклад: «Совість у мене чиста, бо я їй не користуюсь».

2). Прийом амфіболії – неясності виразу, завдяки якому припустимі різні тлумачення думки. Застосування амфіболій дуже часто приводить до появи анекдотичних текстів. Скажімо: «Усім відомо, що язик до Києва доведе. Богдан купив язика на сільському базарі та впевнено вирушив до Києва, бо тепер вже не заблукає».

Або інший приклад: «В родині відбувається сімейна рада. Усі разом вирішують, що кожен член родини спроможний відмовитися від деяких своїх шкідливих звичок. Батько вирішив перестати (кинути) курити, мати спробує

відмовитися від нічних прийомів їжі. Тепер батьки запитують сина: а що ти можеш кинути? Я можу кинути відвідування школи – каже кмітливий син.

3). Прийом супозиції – різне вживання одного поняття: змішення формальних та матеріальних аспектів. Слова, вживані у формальній супозиції, відносяться до виразів мови-об'єкта, а в матеріальній супозиції – до самих об'єктів. Наприклад: що знаходиться в центрі Полтави? Виходячи з матеріального плану люди починають згадувати про будівлі, пам'ятники, фонтани. Формальний підхід – в центрі міста Полтава знаходиться буква «т».

Або інший приклад: «Господиня: – Гості, а чи не бажаєте ви вчорашнього борщу? – Так, бажано. – Тоді приходьте завтра».

4). Прийом okazійності. Okазаціональні висловлювання – це такі судження, які змінюють своє значення залежно від обставин. Скажимо: при застосуванні слів "ми", "він", "там", "тут", "зараз", тощо. Наприклад: вчителька в школі розповідає еволюційну теорію виникнення людини й каже дітям – ми походимо від мавпи. Михайлик тягне руку: Як цікаво, вчителя походять від мавпи, а я та інші діти у класі походять від мам, тобто від жінок. Тут різні значення вислову: «походити від мавпи». «Ми» – людський рід або «ми» – конкретні люди, або «ми» – вчителі.

Або інший приклад: Бабуся бачить, що онук йде взимку по вулиці без шапки, й каже йому: «Сергійко, чому взимку не носиш шапку?». Онук дістає з кишені куртки шапку, демонструє цю шапку бабусі й відповідає: як це не ношу шапку? Ношу! Ось вона – в кишеню покладена!

5). Прийом метонімії, який полягає в заміні імені предмета іншим ім'ям, яке нерозривно пов'язане з ним у людській свідомості. При метонімії відбувається своєрідне скорочення мови: «я три тарілки з'їв» – посуд та їжа, яку з неї їдять, з'єднуються разом у свідомості, «я дві склянки випив» – посуд та напій з'єднуються разом, «за тиждень три пачки викурив» – пачка та сигарети з'єднуються разом у свідомості. Наприклад: в ресторані родина зробила заказ. Кельнер запитує: ще щось? Син каже: ще одну склянку. Що принесе офіціант: пусту склянку або ще один сік у склянці?

б). Прийом синекдохії. Синекдохія виступає різновидом метонімії: а) ціле ім'я замінюється назвою його частини, і навпаки: «ходою, що летить», «веселими ногами», «загадковим поглядом» – настрої людини перенесений на її частину тіла. Або мова йде про державу, а промовляють столицю: «Київ братиме участь», пишуть про уряд, а вказують країну: «Україна ратифікувала договір».

б). Назва населеного пункту, фізичного місця перебування, переноситься на його мешканців, наприклад: «Харків привітно зустрів гостей чемпіонату Європи з футболу Євро-2021», «Київ ухвалив рішення».

в). Заміна множини на одиничне число або навпаки: «все спить – і людина, і звір, і птах», «за еволюційною теорією Чарльза Дарвіна людина походить від мавпи».

7). Прийом іронії. При іронії застосовується використання слів у протилежному значенні. Іронія проявляється в тих випадках, коли людина із серйозним виглядом каже зовсім протилежне реальної ситуації. Син розбив чашку, бабуся каже: «Молодець!». На філософському факультеті викладач каже: «Ми тут всі об'єднані однією проблемою. Ми всі прийшли сюди, тому що в нас у школі були проблем з математикою».

Або інший приклад: викладач на іспиті каже студенту, який погано знає питання: «Чудова відповідь!».

8). Прийом осміяння. Осміяння застосовується в залежності від ситуації, цілей, можливостей, законів. Використання цієї техніки можливо як для фізичної, так й для юридичної особи, для поглядів, ідей, програм. Вибір об'єкта осміяння здійснюється в залежності від цілей та конкретної інформаційно-комунікативної ситуації. Ефект дії даного прийому заснований на тому, що при осміянні окремих висловлювань, елементів поведінки, програм, ідей, поглядів, виробів до суб'єкту (фізична або юридична особа) ініціюється жартівливе, несерйозне ставлення, й це іронічне відношення автоматично поширюється і на саму особу.

9). Прийом оксюморон. Оксюморон поєднує взаємовиключні ознаки, наприклад, людина одночасно є і працездатною, і непрацездатною; людина одночасно і здорова, і хвора. В художній літературі використання оксюморонів,

які поєднують несумісні ознаки, виправдано, бо художня література націлена на емоційно-образну уяву. Наприклад: живий труп, логічна алогічність, страшно смішно, сумна веселість, жахливо весело, нехрещений піп, людина з атеїстичними поглядами, що сповідає християнство.

10). Евфемізм – заміна буквального виразу фігуральним з метою або посилення, або пом'якшення нейтральної якості (державний чоловік – слуга народу – службовець – чиновник – бюрократ; злочинець – людина, яка не поважає закон – герой криміналу). Наприклад: «не спізвився, а – затримався»; «не посварилися, а – не зійшлися у думках»; «не дебатували, а – лаялися»; «не пішов із роботи, а – вигнали»; «не вигнали з роботи, а відпустили відпочивати від роботи»; «не потворний, а – своєрідний»; «не співмешканка, а – громадянська дружина» тощо.

Висновок. Мета використання софізмів в аргументації різноманітна. Розглянуті семіотичні прийоми є підґрунтям, на якому будуються граматичні софізми.

Звичайно, не можна виправдовувати міркування, які мають на меті видати неправду за істину, використовуючи для цього семіотичні прийоми. Софізми з семіотичним підґрунтям можуть виступати як реалізація усвідомлених маніпулятивних прийомів. Вдосконалення процесу аргументації, оволодіння логічним знанням як необхідною компетенцією освіченої людини, забезпечить процес міркування за об'єктивними правилами та законами.